บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

แม่เป็นคำที่มีความหมายสูงส่งสำหรับมนุษย์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงกล่าวยกย่องแม่ไว้ว่า "ในบรรดาคำพูดของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชาติใดภาษาใด คำว่าแม่จะเป็นคำพูดคำแรกที่ลูกพูดได้ และคำว่าแม่ยังเป็นคำที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีมนต์ขลัง มีความกินใจอย่างลึกลับและลึกซึ้งมากที่สุด จนเกินกว่าจะหาคำใดมาบรรยายถึงพระคุณของแม่ได้" (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2524 : 4)

ความรักของแม่ที่มีต่อลูกนั้น เป็นความรักที่บริสุทธิ์ปราศจากความเห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยความเมตตากรุณาและเสียสละ แม่จึงได้รับสมญานามหลายประการ

> แม่เป็น "บูรพาจารย์" เพราะเป็นครูคนแรกที่ให้วิชาความรู้ทุกสาขาแก่ลูก ไม่มีแม่คนใดที่มีความประสงค์จะให้ลูกของตนมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ยากลำบาก เพราะเมื่อลูกตกทุกข์ได้ยาก แม่ย่อมจะมีความรู้สึกทุกข์ใจไปด้วย ในเยาว์วัยแม่ทุกคนจึงพยายามหาทางให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มความสามารถ แม่พยายามสร้างสิ่งที่ดีงามให้แก่ลูกเพราะเกรงว่าลูกจะน้อยหน้าหรือไม่เท่าเทียมกับผู้อื่น ดังนั้นแม่จึงได้สมญานามว่าเป็นพรหมของลูก เพราะแม่มีคุณธรรมอันประเสริฐ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แม่เป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็น "พระ" ที่แท้จริงของลูก พระที่ยอมเสียสละทุกอย่างโดยที่ไม่หวังผลตอบแทน นอกจากความสุขความเจริญของลูก แม่จึงได้รับสมญานามอีกประการหนึ่งว่า "กัลยาณมิตร" สำหรับลูกทุกคน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2524 : 8)

สตรีที่มีสถานภาพเป็นแม่นั้น จะได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทุกระดับในสังคม นอกจากในฐานะผู้ให้กำเนิดที่ลูกจะต้องอาศัยทุกสิ่งทุกอย่างจากชีวิตของแม่ตั้งแต่อยู่ในครรภ์แล้ว แม่ยังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและเลี้ยงดูลูกจนเติบใหญ่ จนสามารถช่วยตัวเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เพราะ "แม่เป็นผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับลูกมากกว่าผู้ใด ความงามทางกิริยา มารยาท วาจา และใจของเด็ก จะได้ดีก็เพราะแม่เป็นผู้อบรมบ่มเพาะนิสัยให้เป็นส่วนใหญ่ และถ้ามีสีพื้นที่ดีแล้วก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การทาสีในขั้นต่อไปจะไม่งาม" (เฉลิมศรี จุฑาลานนท์, 2509 : 15)

แพทย์และนักจิตวิทยาแนะนำให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมของตนเอง เพราะนอกจากนมแม่เป็นนมที่มีประโยชน์กว่านมอื่นใดแล้ว การสัมผัสที่นุ่มนวลการกกกอดของแม่ที่อบอุ่น ย่อมจะมีคุณค่าอย่างมหาศาลโดยเฉพาะในช่วงที่เป็นทารกแรกเกิดจนถึง 6 ขวบ ในเรื่องนี้มีนักจิตวิทยาหลายท่านได้ทำการวิจัยและพบว่า "ในระยะแรกเกิดจนถึง 6 ขวบนั้น เป็นระยะที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้เด็กเจริญเติบโตไปสู่อนาคตที่ราบรื่น โดยไม่มีปัญหาทางอารมณ์และสังคม ถ้าเด็กได้รับความรักและความเอาใจใส่อย่างไม่ขาดตกบกพร่องจากผู้เลี้ยงดู"

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักจิตวิเคราะห์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูที่แม่มีอิทธิพลต่อลูกว่า "การพัฒนาของบุคคลนั้น เริ่มจากวัยทารกซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาบุคลิกภาพเมื่อโตขึ้น โดยเฉพาะในระหว่างช่วงอายุ 1-5 ปีนั้น เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีและได้รับการตอบสนองตามความต้องการ เมื่อโตขึ้นเด็กจะไม่มีปัญหาทางด้านต่าง ๆ แต่ถ้าในช่วงต้นของชีวิต เด็กได้รับการเลี้ยงดูที่ไม่ดีพอ เมื่อโตขึ้นจะมีปัญหาทางด้านต่าง ๆ เช่น การปรับตัวและมีผลต่อบุคลิกเมื่อเป็นผู้ใหญ่" (อ้างอิงจาก วรรณงาม รุ่งพิสุทธิพงษ์, 2527 : 12)

นอกจากนี้ความสำคัญของแม่ยังปรากฏชัดเจนในประเพณีบางประเพณี เช่น ประเพณีการบวชนาค เรื่องการทำขวัญนาค "บทเห่กล่อมนั้นก็จะมีการกล่าวถึงพระคุณของแม่ว่าสูงส่งและสำคัญอย่างไร เมื่อนาคเข้าสู่อุโบสถผู้เป็นแม่ก็จะได้รับเกียรติให้เป็นผู้ที่จูงมือลูกชายผู้เป็นนาคเข้าไปในสมาคมสงฆ์ เพราะเป็นการยอมรับกันว่าแม่เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อลูกมากกว่าบุคคลอื่น" (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2519 : 50)

ในโสนนฺทชาดก ได้กล่าวถึงบทบาทของแม่ไว้ว่า

สุหทา มาตา มารดาเป็นผู้ใจดี
ชนยนฺตี มาตา มารดาเป็นผู้ให้กำเนิด
โปเสนฺตี มาตา มารดาเป็นผู้เลี้ยงดู
โคเปนฺตี มาตา มารดาเป็นผู้คุ้มครองรักษา
วิญฺญตฺติ มาตา มารดาเป็นผู้เดือดร้อนเป็นห่วงเป็นใย
อนุกมฺปกา ปติฏฺฐาจ ปุพฺเพ รสทฺที จโน มคฺโค สคฺคสฺ โลกสฺส
มารดาเป็นผู้เอ็นดู เป็นที่พึ่ง เป็นผู้ให้
รสน้ำนมมาก่อน เป็นทางสวรรค์

(อ้างอิงจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2524 : 4)

จะเห็นได้ว่า แม่เป็นบุคคลที่มีบทบาทและอิทธิพลอย่างสูงต่อการดำเนินชีวิตของลูกจน เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปทั้งในอดีตและปัจจุบัน ความสำคัญของแม่ในชีวิตจริงทำให้กวีไม่อาจจะหลีกเลี่ยงการแสดงบทบาทของตัวละครที่เป็นแม่ในวรรณคดีได้

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับชีวิตและสังคมเป็นสิ่งที่ปฏิเสธได้ยากและเป็นประเด็นหนึ่งที่นักศึกษาวรรณคดีเอาใจใส่อยู่มาก ดังที่ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, 2521 : 95-96)

> อัจฉริยภาพของกวีหรือผู้ประพันธ์นั้นจะแสดงออกมาในรูปของวรรณศิลป์ และความลึกซึ้งเกี่ยวกับปรัชญาของชีวิต จริยธรรมของสังคม คนในสังคมของชาติที่มีวรรณคดีย่อมได้รับประโยชน์คุ้มค่า การศึกษาวรรณคดีช่วยให้เข้าใจสังคมในแง่ดีและแง่ด้อย วรรณคดีเป็นสื่อสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคม บางครั้งวรรณคดีก็เป็นมโนธรรมของสังคม

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของวรรณคดีกับชีวิตและสังคม จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์ที่ละเอียดเพื่อที่จะเข้าใจทั้งวรรณคดีและสังคม ดังที่ เจตนา นาควัชระ (2514 : 15) ได้กล่าวไว้ว่า

> การที่ถือว่าวรรณคดีเป็นเครื่องสะท้อน อาจจะทำให้เราให้ความสำคัญต่อสังคมมากกว่าวรรณคดี จึงมีนักวิจารณ์กลุ่มหนึ่งพยายามจะชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณคดีในแง่ที่ว่าถ้าเราไม่รู้จักวรรณคดีแล้ว เราก็ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้ ทั้งนี้ก็เพราะวรรณคดีชี้ให้เห็นถึงสังคม ทั้งในส่วนลึก และส่วนกว้าง วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้เห็นได้ นักประพันธ์ที่ดีก็คือนักประพันธ์ที่พยายามเสาะแสวงลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกด้วยวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่าเขามีความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ๆ อย่างแท้จริง งานประพันธ์แบบนี้จึงไม่ใช่แต่เป็นเพียงเรื่องบันเทิงเริงรมย์ แต่เป็นสิ่งที่กระตุ้นปัญญาความนึกคิดให้แก่ผู้อ่านมีคุณค่าในทางการศึกษา

ดังนั้น วรรณคดีจึงมักแสดงลักษณะพิเศษประจำชาติ และลักษณะที่เป็นจริงของมนุษย์ทั่วไปให้ผู้อื่นได้พบเห็น วิทย์ ศิวะศริยานนท์ (2531 : 125) กล่าวถึงวรรณคดีชั้นเยี่ยมว่า

> ลักษณะวรรณคดีชั้นเยี่ยมจะแสดงทั้งบุคลิกลักษณะของผู้แต่ง ลักษณะพิเศษประจำชาติ และลักษณะที่เป็นจริงในมนุษย์ทั่วไป...วรรณคดีไม่ใช่การแสดงลักษณะอย่างเดียว หากเป็นการติดต่อถ่ายเทความคิดความเห็นความรู้สึกระหว่างกวีและผู้อ่านด้วย ผู้แต่งจำต้องระลึกถึงข้อนี้ไว้เสมอ ทั้งในการใช้ถ้อยคำสำนวน ทั้งในการเลือกเฟ้นความคิดที่จะเผยออกมา

กวีหรือผู้ประพันธ์อาจจะนำส่วนใดส่วนหนึ่งในประสบการณ์ของตนมาสร้างใหม่ ตามทัศนะของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของกวีเอกดังอาจจะกล่าวได้ว่า

> นักประพันธ์ชั้นเยี่ยมเป็นผู้ที่รู้จักธรรมชาติของมนุษย์ดี เป็นนักจิต-วิทยาที่หยั่งรู้ต้นเหตุของการกระทำของมนุษย์โดยที่ได้เห็นชีวิตมามาก ได้ยิน ได้ฟัง และได้กระทำการขบปัญหาแห่งชีวิตต่าง ๆ ด้วยตนเองมาแล้ว ความจัดเจนในชีวิตนี่เองได้ก่อให้เกิดแนวปรัชญาแห่งชีวิตนั้น...แนวปรัชญานี้เองเป็นสิ่งคุมการสร้างและดำเนินเรื่อง ตลอดจนการจัดวางและวาดนิสัยใจคอของตัวละคร ...(วิทย์ ศิวะศริยานนท์, 2531 : 115)

วรรณคดีไทยแบบฉบับซึ่งตกทอดมาจากยุคสมัยต่าง ๆ ถึงปัจจุบันทั้งเป็นที่นับถือกันว่าเป็นงานชิ้นเอก โดยเฉพาะงานประเภทนิยายซึ่งมีตัวละคร งานเหล่านี้ได้รับความชื่นชมในแง่ความลุ่มลึกของเนื้อหาและคุณค่าทางวรรณศิลป์ องค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของคุณค่าเหล่านี้คือการสร้างตัวละครที่มีชีวิตและสร้างความประทับใจในทุกยุคสมัย

เนื่องจากผู้วิจัยสนใจสถานภาพและบทบาทของตัวละครที่เป็นแม่ จึงตั้งเป้าหมายจะวิเคราะห์ว่าในงานชิ้นเอกซึ่งมีตัวละครที่เป็นแม่ ผู้แต่งได้แสดงสถานภาพและบทบาทของตัวละครดังกล่าวอย่างไร และได้แสดงทัศนะต่อแม่และบทบาทของแม่อย่างไร ทัศนะดังกล่าวอาจจะแฝงอยู่ในกลวิธีทางวรรณศิลป์ และอาจถือเป็นทัศนะร่วมของสังคมได้เพียงไร

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาบทบาทและสถานภาพของแม่ในวรรณคดีที่มีชื่อเสียง ดังนี้

นางบุญเหลือ	ใน	ลิลิตพระลอ
นางมัทรี	ใน	มหาเวสสันดรชาดก
นางทองประศรี	ใน	เสภาขุนช้างขุนแผน
นางมณโฑ	ใน	บทละครเรื่องรามเกียรติ์

เหตุผลในการเลือกศึกษาตัวละครดังกล่าวก็คือ ตัวละครดังกล่าวมีบทบาทเด่น ซึ่งสัมพันธ์กับตัวละครเอกในเรื่องคือ นางบุญเหลือ ได้รับรู้ปัญหาของโอรสคือพระลออย่างใกล้ชิด ผู้แต่งได้แสดงความผูกพันของตัวละครทั้งสองและใช้ความผูกพันนี้เป็นอุปกรณ์แสดงเนื้อหาอย่างลึกซึ้งของชีวิต นางมัทรีมีบทบาทสัมพันธ์กับพระเวสสันดรและกัณหาชาลี ผู้แต่งเน้นบทบาทนางมัทรีในกัณฑ์ที่มีชื่อเสียงคือกัณฑ์มัทรี ส่วนในกัณฑ์กุมารผู้อ่านก็ได้รับอารมณ์โศกจากการคร่ำครวญถึงพระมารดาของกัณหาและชาลี นางทองประศรี มีความสำคัญที่ได้พาพลายแก้วหลบหนีราชภัยและเลี้ยงดูจนสามารถสร้างตัวเองให้สมศักดิ์ศรี ส่วนนางมณโฑนั้น มีประวัติชีวิตที่น่าสนใจตั้งแต่มีกำเนิดเป็นกบ และถูกชุบให้เป็นมนุษย์ มีชีวิตผกผันต้องมีสามีถึง 3 คน และมีความสัมพันธ์กับบุตรทั้งทางด้านบวกและด้านลบ นอกจากนี้ยังเป็นมเหสีของทศกัณฐ์ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์

เห็นได้ว่าบทบาทของตัวละครทั้งสี่ที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้เป็นบทบาทที่สำคัญต่อเรื่องและมีความสัมพันธ์ต่อสถานภาพของตัวละคร ตัวละครทั้งสี่มีสถานภาพหลายสถานภาพ เช่น มีสถานภาพแม่และภรรยา ยกเว้นนางบุญเหลือและนางทองประศรีซึ่งเป็นหม้ายแต่ยังมีสถานภาพเป็นผู้นำของครอบครัวในช่วงเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่าสถานภาพและบทบาทของตัวละครดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร บทบาทและสถานภาพของตัวละครแต่ละตัวมีผลต่อพฤติกรรมของตัวละครอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับเรื่องอย่างไร

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบทบาทของแม่ที่มีต่อลูกโดยวิธีวิเคราะห์จากวรรณคดีโดยตรงนั้น เท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจและค้นคว้ามาปรากฏว่า ยังไม่มีปริญญานิพนธ์หรือบทวิจัยของผู้ใดได้ทำการศึกษาไว้ก่อนเลย แต่จะปรากฏปริญญานิพนธ์และบทวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีและบทบาทของแม่ในลักษณะอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องบทบาทของแม่อยู่หลายเล่มด้วยกัน ดังต่อไปนี้คือ

1. งานวิจัยทางวรรณคดี

ในปี พ.ศ.2517 บุญยงค์ เกศเทศ ได้ทำการศึกษาเรื่อง สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงปี พ.ศ.2325-2394 (รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3) โดยผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายในการศึกษาครั้งนี้ว่า สตรีไทยตามที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงปี พ.ศ.2325-2394 (รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3) มีสถานภาพและการดำรงชีวิตอย่างไรในสังคม ในสถานการณ์และโอกาสต่าง ๆ กัน สตรีได้รับสิทธิหรือเสียสิทธิในเรื่องใดบ้าง ตลอดจนลักษณะสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีตามที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จะมีบทบาทในการกำหนดสถานภาพของสตรีเพียงไร

ผลการวิจัยปรากฏว่าลักษณะสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ตลอดจนทัศนคติและค่านิยม เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดสถานภาพสตรีทุกด้าน เป็นต้นว่า สถานภาพด้านการศึกษาอบรมให้โอกาสสตรีศึกษาอบรมวิชาหนังสือและวิชาทั่ว ๆ ไปน้อยมาก เน้นให้ศึกษาอบรมเฉพาะทางศิลปกรรม เพื่อใช้ในหน้าที่ของกุลสตรีเท่านั้น ในด้านกฎหมายส่วนใหญ่สตรีได้รับสิทธิไม่เท่าเทียมกับชาย เช่น เรื่องการทำนิติกรรม การจัดการเรื่องมรดก และทรัพย์สิน ในบทกำหนดโทษก็ทำนองเดียวกัน กล่าวคือสตรีต้องรับโทษหนักกว่าชายทั้ง ๆ ที่เป็นความผิดคดีเดียวกัน ส่วนสถานภาพทางด้านครอบครัว สังคม และการประกอบอาชีพ สตรีศกอยู่ในภาวะจำยอม คือต้องเป็นผู้ตามชายโดยสิ้นเชิง (บุญยงค์ เกศเทศ, 2517 : บทคัดย่อ)

ในปี พ.ศ.2521 เปรม หิมจันทร์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี" โดยผู้วิจัยได้กล่าวถึงฐานะของสตรีในอินเดียในด้านต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในฝ่ายคดีโลก ซึ่งจะกล่าวถึงสตรีในฐานะของการเป็นลูก เป็นภรรยา เป็นสะใภ้ เป็นมารดา และในฐานะประกอบสัมมาชีพ ส่วนในฝ่ายของคดีธรรม ผู้วิจัยได้กล่าวถึงสตรีในฐานะเป็นอริยาสาวิกา เป็นเอตทัคคะ และในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและในฐานะของสตรีในด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นที่ปรากฏในอรรถกถา (เปรม หิมจันทร์, 2521 : ก)

ต่อมาในปี พ.ศ.2522 ภิญโญ บุญทอง ได้ทำการศึกษาเรื่อง "บทบาทและฐานะสตรีในมหาภารตะ" โดยศึกษาบทบาทของสตรีในฐานะของการเป็นลูก เป็นคนรัก เป็นภรรยา เป็นสะใภ้ เป็นมารดา เป็นชู้ และเป็นผู้บำเพ็ญพรต ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้สรุปว่าการพิจารณาสตรีในมหาภารตะจากความเป็นมาแล้ว อาจจะแบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 เทวี และสตรีที่เป็นบุคคลาธิษฐาน (กวีตั้งขึ้นจากธรรมชาติ นามธรรม และอาการนาม)

ประเภทที่ 2 เทวีผู้เป็นชายาของเทวะ และเทพธิดา

ประเภทที่ 3 นางอัปสร

ประเภทที่ 4 สตรีที่ให้กำเนิดสัตว์ พืช และที่เป็นลูกเมียของสัตว์

ประเภทที่ 5 นางมนุษย์ (ประเภทนี้ผู้วิจัยได้หยิบยกสตรีที่สำคัญ ๆ มาศึกษาวิจัยตามฐานะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นอีกครั้งหนึ่ง)

(ภิญโญ บุญทอง, 2522 : บทคัดย่อ)

2. <u>งานวิจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี</u>

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีและบทบาทของแม่ที่นอกเหนือจากที่กล่าวในข้อที่ 1 แล้วก็จะเป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของแม่ที่มีต่อลูกเฉพาะด้าน จากบุคคลเฉพาะกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาวิจัยในสาขาของจิตวิทยาและการสอน และงานวิจัยเหล่านี้ก็มีส่วนที่เกี่ยวข้องและให้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าหลายประการด้วยกัน ดังตัวอย่างเช่น

ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์ ได้ทำการศึกษาถึงเรื่อง "การอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กก่อนวัยเรียนในกรุงเทพมหานคร" และ ผลจากการวิจัยปรากฏว่าจากแบบวัดการตัดสินเชิงจริยธรรมตามทฤษฎีของเพียเจท์ เด็กไทยก่อนวัยเรียนมีระดับการตัดสินใจทางจริยธรรมอยู่ทั้งในขั้นต่ำและขั้นสูง โดยเด็กที่มีมารดามีการศึกษาระดับสูง เด็กที่อยู่กรุงเทพฯ รอบใน เด็กที่มารดาทำงานหารายได้ เด็กที่มารดาอบรมเลี้ยงดูแบบรักมาก และเด็กที่มารดาอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมาก จะมีคะแนนการตัดสินใจทางจริยธรรมสูงกว่า

เด็กที่มีลักษณะตรงกันข้าม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เสนอแนะแนวทางการอบรมสั่งสอนเด็ก และการพัฒนามารดาบางประเภทที่มีบุตรที่มีลักษณะด้อยทางจริยธรรมและได้เลี้ยงดูบุตรด้วยวิธีการที่ยังไม่เหมาะสมเท่าที่ควรด้วย (ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์, 2522 : บทคัดย่อ)

นรา สมประสงค์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างความขัดแย้งของวัยรุ่นกับพ่อแม่ และการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่" และกล่าวว่า โดยทั่ว ๆ ไปแล้วปรากฏว่าวัยรุ่นส่วนใหญ่เกิดความขัดแย้งกับพ่อแม่มากในเรื่องต่อไปนี้คือ พ่อแม่ชอบยกเอาพี่น้องหรือเพื่อนบ้านมาเป็นตัวอย่าง ชอบย้ำให้เอาอย่างคนที่ประสบความสำเร็จ ชอบให้ลูกทำตามความต้องการและคำแนะนำทุกอย่าง ลูกจะทำอะไรต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่เสียก่อน ชอบให้ลูกอยู่บ้าน ไม่ค่อยอนุญาตให้ไปไหน พ่อแม่มักจะลงโทษอย่างรุนแรงเมื่อเกิดอารมณ์โมโห (นรา สมประสงค์, 2520 : บทคัดย่อ)

ส่วน รัตนา ยัญทิพย์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูพฤติกรรมตอบสนองระหว่างบุคคลและการปรับตัวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" และสรุปผลการวิจัยว่า การอบรมเลี้ยงดูมีความสัมพันธ์กับการปรับตัว และเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบฝึกให้พึ่งตนเองกับแบบยับยั้งการพึ่งตนเอง มีพฤติกรรมตอบสนองระหว่างบุคคลในลักษณะการแก้ปัญหาและลักษณะบีบบังคับไม่แตกต่างกัน (รัตนา ยัญทิพย์, 2522 : บทคัดย่อ)

สมาน กำเนิด ได้ทำการศึกษาเรื่อง "การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่มีผลต่อการปรับตัวของเด็ก" ผลจากการศึกษาพบว่า วิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่แตกต่างกันมีผลทำให้เด็กมีความสามารถในการปรับตัวแตกต่างกัน และการอบรมเลี้ยงดูที่ใช้เหตุผลร่วมกันในระหว่างพ่อแม่และลูก ทำให้ลูกปรับตัวดีที่สุด (สมาน กำเนิด, 2520 : บทคัดย่อ)

และ วิวาห์วัน มูลสถาน ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูและความมีวินัยในตนเอง และปรากฏผลของการวิจัยดังนี้ คือ

1. จำนวนพี่น้อง ลำดับการเกิด สถานภาพสมรสของพ่อแม่ ระดับการศึกษาของพ่อแม่ อาชีพของพ่อแม่ และการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน ไม่มีความสัมพันธ์กับความมีวินัยในตนเอง

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความมีวินัยในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย มีความสัมพันธ์ทางลบกับความมีวินัยในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (วิวาห์วัน มูลสถาน, 2523 : บทคัดย่อ)

นอกจากนี้ยังมีเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว ส่วนมากจะปรากฏในลักษณะของงานวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ปรากฏในวารสารและสิ่งพิมพ์ เช่น

พวงเพชร สุรัตนกวีกุล ได้ทำการศึกษาและวิจัยเรื่อง "สตรีในด้านสังคม" โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงสถานภาพของสตรีในด้านครอบครัว สถานภาพของสตรีในทางสังคม ในฐานะของการเป็นภรรยา ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยปัจจุบัน และผลปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ สถานภาพของสตรีนั้นแตกต่างจากอดีต คือปัจจุบันสิทธิของสตรีเกือบเท่าเทียมกับชาย และสตรีก็ไม่มีฐานะต่ำกว่าชายอีกต่อไป มีอิสระในการตัดสินใจ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านครอบครัว การศึกษา การประกอบอาชีพ การสมาคมกับเพื่อนต่างเพศ และแม้แต่การเลือกคู่-ครอง ซึ่งเป็นผลมาจากการรับเอาอิทธิพลตะวันตก หญิงจึงมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงและยังสามารถมีสิทธิมีเสียงในเรื่องต่าง ๆ ได้เท่าเทียมกับชาย แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ หาได้เปลี่ยนแปลงไปในสังคมระดับกว้าง เพราะยังมีสตรีอีกจำนวนไม่น้อยที่มีฐานะทางสังคมต่ำ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม มีความล้าหลัง และต่ำต้อยในด้านการศึกษา และการประกอบอาชีพ เราจะพบเห็นสภาพอันแท้จริงของสตรีไทยได้ตามชนบทต่าง ๆ (พวงเพชร สุรัตนกวีกุล, 2525 : 1-14)

3. <u>เอกสารทางสังคมวิทยา</u>

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยามาประกอบการวิเคราะห์ด้วยจึงต้องอาศัยเอกสารทางด้านสังคมวิทยามาประกอบในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ในหัวข้อต่อไปนี้

3.1 ครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู

สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงครอบครัวว่า "ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มาอยู่ร่วมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทางสายโลหิต หรือโดยการรับเลี้ยงดู คือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความผูกพันทางสายโลหิตคือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูก รวมทั้งบุตรบุญธรรมด้วย (สุพัตรา สุภาพ, 2525 : 34)

สนิท สมัครการ ได้กล่าวถึงหน้าที่สากลของครอบครัวคือ ครอบครัวเป็นที่ให้กำเนิดแก่มนุษย์ ครอบครัวเป็นที่อบรมเลี้ยงดูเด็กอ่อนเพื่อให้มีร่างกายเจริญเติบโต มีจิตใจสมบูรณ์ จะต้องอบรมสั่งสอนธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมของสังคมให้แก่เด็ก ครอบครัวจะต้องหาโภคทรัพย์มาสำหรับให้สมาชิกในครอบครัวได้บริโภค และมีเหลือเก็บไว้สำหรับใช้จ่ายในอนาคตหรือในยามวิกฤตต่าง ๆ ซึ่งหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ ครอบครัวในสังคมมนุษย์จะปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน จนเราสามารถเรียกได้ว่าเป็นหน้าที่สากลของสถาบันครอบครัว (สนิท สมัครการ, 2519 : 44-47)

อุทัย หิรัญโต ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและสังคมว่าหน้าที่ของครอบครัวที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างใหญ่หลวงนั้น ได้แก่ การทนุบำรุง และอบรมเลี้ยงดูบุตร ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมทั้งปวงให้แก่เด็ก มนุษย์จึงต้องใช้เวลาอยู่กับพ่อแม่อย่างน้อย 20 ปี ในระหว่างที่อยู่กับพ่อแม่ในครอบครัว ก็ได้รับการอบรมบ่มนิสัย ได้รับการศึกษา ครอบครัวจึงมีความสำคัญในการให้การอุปการะเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่เกิดจนเติบโต ซึ่งไม่มีสถาบันใดทำหน้าที่นี้ได้ดีเท่า ดังนั้นการสถาปนาครอบครัวที่ดีจึงเท่ากับเป็นการสร้างชาติโดยแท้ (อุทัย หิรัญโต, 2519 : 272)

ทวีรัสม์ ธนาคม ได้กล่าวว่าการศึกษาในตอนเริ่มแรกของชีวิตนั้นเด็กไม่ได้รับการสั่งสอนด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว แต่เด็กเรียนรู้โดยการเลียนแบบด้วย ดังนั้นในฐานะครูคนแรกของบุตร บิดามารดาจะต้องให้ความรู้ทุกด้านแก่บุตรให้ยอมรับและเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนอยู่ หรือของชาติ (ทวีรัสม์ ธนาคม, 2518 : 75)

3.2 สถานภาพและบทบาท

ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง ได้ให้แนวคิด และความหมายเกี่ยวกับคำว่าสถานภาพไว้ว่า "หมายถึง สิทธิและหน้าที่ที่บุคคลมีอยู่และเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม มักจะมีความหมายเปรียบเทียบความสูงต่ำในสังคม กล่าวคือ สถานภาพกำหนดว่าบุคคลผู้นั้นจะต้องมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างไร สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ที่ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างไปจากบุคคลอื่นและสถานภาพของแต่ละบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับตำแหน่งต่าง ๆ" (ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง, ม.ป.พ. : 1)

สุชา จันทร์เอม ให้ความหมายเกี่ยวกับสถานภาพว่า "สถานภาพหมายถึง ตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่ ทั้งที่รู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ตาม ตำแหน่งเหล่านี้สังคมจะกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่บุคคลพึงปฏิบัติตามสถานภาพของตำแหน่งนั้น ๆ" (สุชา จันทร์เอม, 2524 : 28)

ทิตยา สุวรรณชฎ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องสถานภาพว่า "สถานภาพเป็นเรื่องของตำแหน่ง ฐานะตำแหน่งไม่ใช่ตัวบุคคล แต่เป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ของคนที่ดำรงตำแหน่งนั้นจะต้องปฏิบัติ ดังนั้นฐานะตำแหน่งจึงมีอยู่ก่อนคนเข้าไปสวมตำแหน่งนั้น ฐานะตำแหน่งจะมีมากเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับแบบวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ในสังคมที่มีลักษณะซับซ้อนมากก็ย่อมจะมีฐานะตำแหน่งมากเช่นกัน" (ทิตยา สุวรรณชฎ, 2527 : 38)

ราลฟ์ ลินตัน (Ralph Linton) นักสังคมวิทยา ได้แบ่งสถานภาพออกเป็น 2 ประเภท คือ สถานภาพโดยกำเนิด และสถานภาพโดยการกระทำ หรือการได้มาโดยการใช้ความสามารถ (Linton, 1936 : 43)

สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงบทบาทว่า "บทบาทคือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ เช่น มีตำแหน่งเป็นแม่ บทบาทคือต้องอบรมและเลี้ยงดูลูก" (สุพัตรา สุภาพ, 2529 : 30)

ปราณี ฐิติวัฒนา ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาทว่า "สถานภาพหมายถึงสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม เป็นสิ่งเฉพาะตัว

บุคคล ทำให้บุคคลผู้นั้นแตกต่างจากบุคคลอื่น และมีอะไรที่เป็นเครื่องหมายของตนเอง สำหรับบทบาทนั้นมีความใกล้เคียงกับสถานภาพมาก เป็นรูปการที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานภาพ ทั้งสถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้เลย เสมือนหนึ่งเป็นคนละด้านของเหรียญ ทั้งนี้เพราะเมื่อสถานภาพเป็นที่รวมแห่งสิทธิและหน้าที่แล้ว บทบาทก็เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic Role) ของสถานภาพ คือ การใช้สิทธิและหน้าที่ให้บังเกิดผลนั่นเอง" (ปฬาณี ฐิติวัฒนา, 2523 : 66-67)

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องสถานภาพและบทบาทว่า "สถานภาพย่อมประกอบด้วยสิทธิหน้าที่ซึ่งเป็นปทัสถานวางไว้ให้ผู้สวมสถานภาพปฏิบัติในสถานภาพเดียวกันผู้สวมบทบาทบางคนอาจจะปฏิบัติได้ดี บางคนก็หย่อนในหน้าที่ การที่บุคคลปฏิบัติตามหน้าที่ของแต่ละสถานภาพเราเรียกว่า เป็นการสวมบทบาท บทบาท คือ การปฏิบัติตามที่สถานภาพกำหนดเอาไว้ การปฏิบัติตามบทบาทหรือสถานภาพย่อมขึ้นอยู่กับความพยายามมุ่งมั่นอย่างหนึ่งกับความสามารถของผู้นั้นซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์และกรรมพันธุ์อีกอย่างหนึ่ง" (ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์, 2522 : 72)

จรัญ พรหมอยู่ ได้กล่าวว่า "บทบาทของตำแหน่งเดียวกันอาจจะมีความแตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละคนจะมีพื้นฐานทางสังคม ทางจิตใจ และพื้นฐานทางด้านอื่น ๆ แตกต่างกัน" (จรัญ พรหมอยู่, 2526 : 28)

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาและวิจัยถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบางเรื่อง ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3

ความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้รู้และเข้าใจถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย
2. ทำให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีไทยที่นำมาศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. การศึกษาค้นคว้าและวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์สถานภาพ และบทบาทของแม่จากวรรณคดีไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 ตามเกณฑ์การคัดเลือกที่กำหนดไว้ในข้อตกลงเบื้องต้น

2. วรรณคดีและตัวละครที่พิจารณาคัดเลือกมาศึกษา มีดังต่อไปนี้

ลิลิตพระลอ	นางบุญเหลือ พระลอ
บทละครเรื่องรามเกียรติ์- พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1	นางมณโฑ ทศกัณฐ์ องคต นางสีดา อินทรชิต และทศพิน
เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน	นางทองประศรี พลายแก้ว (ขุนแผน)
มหาเวสสันดรชาดก	นางมัทรี พระเวสสันดร กัณหา ชาลี

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกวรรณคดีไว้ว่า
   1.1 จะต้องเป็นวรรณคดีที่รู้จักกันแพร่หลายในบรรดาผู้ศึกษาวรรณคดี
   1.2 เป็นวรรณคดีมีตัวละครที่มีพฤติกรรมแสดงให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของการเป็นแม่ที่เด่นชัด
   1.3 เป็นวรรณคดีที่มีข้อมูลครอบคลุมถึงความคิดหลาย ๆ ด้านที่สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ที่มีต่อลูก
   1.4 วรรณคดีที่นำมาศึกษานั้นเป็นเอกสารชั้นรอง โดยถือว่าเป็นเอกสารที่เชื่อถือได้

2. การศึกษาวิเคราะห์ถึงสถานภาพและบทบาทของแม่จากวรรณคดีไทยนั้นจะพิจารณาจากสิ่งต่อไปนี้
   2.1 พฤติกรรมของตัวละคร

2.2 ทัศนะของกวีที่ปรากฏในเนื้อหาของวรรณคดีที่กำหนดไว้

2.3 ลักษณะสถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย และตัวละครที่ระบุไว้ในขอบเขตของการศึกษาเท่านั้น

3. การศึกษาครั้งนี้จะอาศัยข้อมูลที่ปรากฏในวรรณคดีตามที่ระบุไว้ในขอบเขตของการศึกษาเป็นข้อมูลหลัก ส่วนข้อมูลประกอบอื่น ๆ อันได้แก่ เอกสาร งานวิจัย บทความจากสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ฯลฯ นั้น จะใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงประกอบการวิเคราะห์เท่านั้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. แม่ หมายถึง หญิงที่ให้กำเนิดบุตร-ธิดา ซึ่งเป็นตัวละครที่ปรากฏในวรรณคดีที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัยเท่านั้น

2. สถานภาพ (Status) หมายถึง ตำแหน่งที่ได้มาจากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดของบุคคลที่มีอยู่และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น และสังคมส่วนรวม

3. บทบาท (Role) หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของแม่ที่มีต่อลูกตามสถานภาพของตน และตามความคาดหวังของสังคม

4. พฤติกรรมของตัวละคร หมายถึง ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมประจำตัวของตัวละครที่แสดงเป็นแม่ ซึ่งปรากฏในวรรณคดีที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการศึกษา

วิธีดำเนินการ

ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Doccumentary Research) โดยการอ่านและวิเคราะห์ข้อมูลจากพฤติกรรมของตัวละคร และทัศนะของกวีที่ปรากฏในเนื้อเรื่องวรรณคดีที่ระบุไว้ในขอบเขตของการวิจัย และศึกษาค้นคว้าจากเอกสารอื่น ๆ เพื่อสืบขยายความในข้อมูลที่ได้รวบรวม โดยมีขั้นตอนในการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพของสังคมและวัฒนธรรมไทย จากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ

1.2 ศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของแม่จากเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์

1.3 ศึกษาถึงสถานภาพ บทบาท และพฤติกรรมของตัวละครในฐานะแม่จากวรรณคดีที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ในขั้นที่ 1 โดยศึกษาและวิเคราะห์ถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ในวรรณคดีไทยตามประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย

3. ขั้นสรุปผลและการอภิปรายผล

3.1 นำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลมาสรุป

3.2 นำผลที่สรุปได้มาอภิปรายแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

4. การเสนอผล

เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)